

*Civilization Boundaries
Цивилизационни граници*

ТРИЪГЪЛНИК НА „РАЗВЕДРЯВАНЕТО“ – АМЕРИКА, БЪЛГАРИЯ И ИРАН ПРЕЗ 60-ТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК

Веселина Узунова

*Институт за исторически изследвания –
Българска академия на науките*

Резюме. През първата половина на 60-те години Студената война навлиза в нова фаза на надпревара във въоръжаването и трудно контролируема идеологическа и психологическа война. Всичко това създава пречки за нормално политическо, икономическо и научно-техническо сътрудничество между държавите от двете страни на „желязната завеса“. През втората половина на десетилетието обаче международните отношения съществено се подобряват и предизвестяват настъпването на ерата на „разведряването“. Този процес неизменно оказва пряко влияние и върху външната политика на България и прави възможно възобновяването на българо-американските отношения. Положителната промяна в българо-американските отношения в края на 60-те години води до тяхното нормализиране, макар двете страни да запазват традиционните си взаимни подозрения. България започва да води много активна кампания за създаване на стабилни и трайни търговски отношения с американците, подтикната най-вече от икономическия интерес. Финансовите затруднения на Москва и добре прикритият икономически колапс на България през 60-те години налагат изпълнение на съветското „мирно съвместно съществуване“, на което САЩ, намирайки се в позицията на по-силния, откликва едва десетилетие по-късно. Но дори и при тези международни обстоятелства Вашингтон не доразвива близки икономически контакти с българите. Това те оставят на Иран – най-близкия съюзник на САЩ в Близкия изток, който през 1966 г. установява ползотворни връзки с „най-необлагодетелстваните“ съветски сателити Румъния, Унгария, Чехословакия и България.

Keywords: People's Republic of Bulgaria, Iran, USA, detente, peaceful coexistence, Todor Zhivkov, Amir Abbas Hoveyda

Връзките между САЩ, България и Иран на фона на днешните събития може да изглеждат някак иронично, но в разгара на Студената война, когато всяка ирония отстъпва пред страха от нова и още по-разрушителна тотална война, тези връзки се разглеждат с надежда като предвестници на дългоочаквано примирие. Така 60-те години на миналия век предизвестяват настъпва-

нето на ерата на „разведряване“ в отношенията между Изтока и Запада. Тази тенденция много ясно проличава във внезапния външнополитически курс на Техеран към затопляне на ирано-съветските отношения, последвалото въвличане на Народна Република България в динамичен българо-ирански обмен и отговор на американското търсене на по-благоприятен диалог с българското правителство. Разбира се, през годините на Студената война София неотклонно следва „гласа на големия брат“ и на „мирното съвместно съществуване“ започва да се гледа не само като на полезна съветска инициатива, но и като на неотложна икономическа необходимост. Но дотам пътят се оказва стръмен и придружаван от наследената от 50-те години идеологическа конфронтация.

Години на промяна в българо-американските отношения

Като част от Източния блок, България поддържа стриктна антизападна политическа линия. Тя неслучайно е определяна от американците като най-близкия съветски сателит и е всеизвестен фактът, че народната република не води самостоятелна вътрешна и външна политика. Това е сериозна предпоставка за поддържането на доста напрегнати двустранни отношения между София и Вашингтон. Конфронтацията между тях е допълнително подхранена от трите инцидента пред американската легация, за които държавният секретар Дийн Ръск на 17 февруари 1965 г. заявява пред пълномощния министър на НРБ във Вашингтон: „Чувстваме се много засегнати. Тези атаки създават политически проблеми в САЩ. Подобни действия застрашават нашата свобода на действие за подобряване на отношенията ни. Дори и да имаме различия по сериозни и опасни въпроси, не можем да позволим на тези различия да подкопаят из основи общоприетите дипломатически практики“⁽¹⁾.

Повод за критичния тон на държавния секретар става последната, трета атака срещу легацията на САЩ от 15 февруари 1965 г., при която демонстранти срещу войната във Виетнам за пореден път афишират с камъни неодобрението си към американската политика. В същия меморандум Ръск предупреждава за опасенията си от активната дейност на българската милиция около американската легация.

Проблемите между България и САЩ датират от 1961 г., когато се организира първият протест пред американската легация. Повод за това става неуспешният десант в Залива на прасетата, който сериозно компрометира популярния американски президент Дж. Ф. Кенеди още в началото на мандата му. Ситуацията се повтаря през декември 1963 г. на втория ден от публичния процес срещу обвинения в шпионаж в полза на САЩ Иван-Асен Георгиев. Отново са изпозупени прозорците на сградата и автомобилите на легацията. И докато българското Политбюро смята, че воденето на подобна неморална политика е в услуга на партньорите от СССР, процесът на „разведряването“ между Вашингтон и Москва е вече в ход. Историческите споразумения за забрана на надземните ядрени опити, подписани през 1963 г., Космическото споразумение през 1967 г. и До-

говорът за неразпространение на ядрени оръжия проправят пътя към диалога между двете суперсили и подписването на историческите документи „Хелзинкски акорд“ и „Салт 1“ в началото на 70-те години.

Иран се освобождава от американски контрол

За разлика от НРБ Иран, под режима на все по-уверения шах Мохаммад Реза, ловко се сдобива с по-голяма независимост на външната си политика още през 1964 г. Под отслабения контрол на Белия дом и с настъпващата ера на „разведряването“ Иран получава добра възможност за сближаване със северната си съседка. СССР, макар и многократно досега да е печелил недоверието на иранците, показва недвусмислено и едностранно готовността си за подновяване на диалога с Иран чрез отпускане на щедри суми икономическа помощ и дипломатическа подкрепа на международните инициативи на Техеран. Моментът за това се оказва много подходящ – след напрегнатата „Кубинска криза“ САЩ най-после показват готовност за смекчаване на тона. За Москва тази политическа линия води началото си още през 1956 г., когато XX конгрес на ЦК на КПСС отхвърля марксисткия принцип на неизбежната война и посвещава съветската външна политика на „мирното съвместно съществуване“⁽²⁾.

В същото време американско-иранските отношения в периода 1964 – 1969 г. преминават през етап на хармонизация на политиките под значително отслабения натиск от Вашингтон, което особено благоприятства развитието на по-топли отношения с Москва. Тази своеобразна „зелена светлина“ за иранската външна политика дава своя израз в посяването на благоприятни връзки със страните от Източния блок и сключеното бартерно споразумение за съветска доставка на бойни машини за над 100 млн. долара³⁾. Студената война навлиза в нов етап от развитието си. Заедно САЩ и СССР поставят началото на нови, по-топли отношения между Изтока и Запада. Тази промяна поставя началото на процеса на разведряване, който съвсем скоро засяга най-близо гравитиращите държави от двата блока.

Българо-иранските отношения датират официално от 1897 г., когато Иран открива своята легация в София. На 17 септември 1941 г. Техеран прекратява дипломатическите си отношения с България заради участието ѝ във войната на страната на Тристранния пакт. Това е само ден след коронясването на младия шах Мохаммад Реза Пахлави, който декларира официално подкрепата на Иран за Антихитлеристката коалиция. На 1 юли 1946 г. защитата на българските интереси в Иран се поема от Югославия до 31 декември 1949 г., когато Белград предава вещите на бившата българска легация в Техеран на легацията на Чехословакия. Интересите на Иран в Народна република България се представляват от Кралство Белгия⁴⁾. Дипломатическите отношения между двете страни са подновени на 15 декември 1961 г., макар че по-скоро могат да се определят като формални, отколкото топли и сърдечни. Причина за това

става новата ескалация в конфронтацията между Източния и Западния блок, предизвикана от посещението на иранския шах във Вашингтон през пролетта на 1962 г. и договорените американски ракети и изтребители, които Никита Хрущов вижда като сериозно предизвикателство срещу съветската отбрана от юг. Протестите му обаче остават нечути. Покровителстваният от американците кабинет на Али Амини потвърждава съмненията на Кремъл за пълно американско обсебване на Иран, което води до активизацията на съветската пропаганда срещу правителството в Техеран и мощни антиправителствени демонстрации на активистите от комунистическата партия „Туде“.

С освобождаването на Али Амини от премиерския пост Мохаммад Реза разчиства пътя си към установяването на еднолично управление на страната. Това свое намерение той потвърждава с предприемането на едностранно гарантиране за недопускане на чужди ракетни бази на иранска територия. От Белия дом не коментират демарша на шаха заради неутралната му формулировка, но той определено слага край на съветско-иранските спорове и значително подобрява отношенията между тях⁵⁾.

Живков, уискито и дървениците

Полхът на „разведряването“ достига до българското Политбюро, макар и все още не категорично и някак поставяно под съмнение от ръководството, за което свидетелства последната агресивна гражданска проява пред американската легация през 1965 г. На 8 октомври 1965 г. председателят на Министерския съвет Тодор Живков приема американския министър Натаниел Дейвис в кабинета си. Досегашният остър тон на разговорите между българи и американци е заменен с приятелски „и на моменти почти жизнерадостен“⁶⁾. Поканата има за цел да покаже друг, различен образ на българската комунистическа партия пред американската страна, което проличава от поетия ангажимент от Тодор Живков милицията да преустанови постоянния си пост пред входа на американската легация и да спре проверките на посетителите ѝ. Като причина за поведението на българската страна към САЩ през последните години, разбира се, Живков посочва напрегнатата международна обстановка до средата на 60-те години и недвусмислено намеква, че настоящата среща между него и министъра на САЩ се състои само и единствено с благословията на Москва и по собствените му думи, „ако не беше така, аз нямаше вече да заемам този пост“. Типичният за Живков лек и шеговит тон оказва благоприятно влияние върху събеседника му и за един кратък момент разговорът става необичайно сърдечен, откровен и някак лишен от доскорошните им взаимни подозрения. Разговорът завършва с тост и откровения коментар на Живков, че вдига тост с коняк, защото уискито му миришело на дървеници⁷⁾.

През март 1966 г. Политбюро гласува и приема политиката към САЩ и съответните мероприятия, по които България може да си сътрудничи с Дър-

жавния департамент. Те включват културен и научно-технически обмен, подготвителни работи по търговски споразумения, различни облекчения за дипломатическите служители и пр. В предложението до Политбюро външният министър Башев изброява редица точки, по които българското правителство може да работи за подобряване на българо-американските отношения: „без да се нарушава принципната основа на нашата политика, би следвало да се избегнат някои прояви, които са допринасяли в миналото да се влошават ненужно отношенията, като например крайности при демонстрации пред тяхната легация... Комитетът за ДС да приложи нови, по-съвършени форми за упражняване контрол върху посетителите на легацията на САЩ и да се отмени тяхното спиране при посещения...“⁽⁸⁾. От поверителен доклад на Министерството на външните работи на 14 февруари 1966 г. става ясно, че въпреки настъпващите положителни промени отвън българската страна запазва резервите си по отношение на американската политика заради продължаващата дискриминационна политика на Вашингтон за вноса от Унгария, Чехословакия, Румъния и България. Това се превръща в сериозна пречка пред изпълнението на някои искания на американската страна, на които най-ожесточено се противопоставя Комитетът за ДС и отдел „Военен“ на ЦК на БКП. Сред тях са предложението за въвеждане на режим на многократни визи за дипломатическия персонал и инсталирането на реципрочен принцип на радиопредавателни станции в дипломатическите мисии на двете страни⁹⁾. Въпреки продължаващите търкания по различни въпроси между двете страни крачката към диалога е направена и в средата на 60-те години „желязната завеса“ е повдигната. По линията на затоплящите се българо-американски отношения се извършва сериозен обмен на специалисти и културни дейци (1964 – 1965 г.), между които попадат американският писател Джон Ъпдайк и драматургът Елмар Райс¹⁰⁾.

Една година след срещата между Тодор Живков и министър Дейвис българо-американските отношения изглеждат стабилни, но дългосрочните им цели сериозно се различават. Основна цел на Външно министерство е да привлече САЩ като търговски партньор и страната ни да бъде добавена към списъка на „най-облагодетелстваните нации“. На заседание на Политбюро с протокол 333 от 22 ноември 1966 г. се гласува българската легация в САЩ да приеме статут на посолство, както и американската такава в София¹¹⁾. Това се явява като естествена стъпка за подобряващите се българо-американски отношения и необходима предпоставка за по-нататъшното им задълбочаване. Няколко месеца по-късно, през април 1967 г., МВнР отправя предложение към Политбюро за разширяване на сътрудничеството между двете страни, изразяващо се във водене на активна дипломация за привличането на интереса от страна на Държавния департамент и деловите среди, готовност за повишаване на качеството на българската продукция, която понастоящем не отговаря на стандартите на американския купувач, привличане на американски туристи

и инвестиции в българския туризъм, преговори с американски авиокомпани за директни полети до България и пр.¹²⁾ Придружаващият предложенията доклад на министър Башев подчертава предимствата на разширеното сътрудничество със САЩ с довода, че американският пазар е най-големият и платежоспособен сред капиталистическите страни, както и че България може да се възползва от техническия прогрес на Америка.¹³⁾ Консервативните български служби за сигурност обаче не са убедени в полезния ефект от воденето на такава политика. В тази връзка, прикрепеното становище на Комитета за ДС изразява съмнение, „че с предложените мероприятия от Министерството ще бъдат постигнати сериозни резултати, тъй като американците не били заинтересовани в настоящия момент от засилване на икономическите връзки с нас, а преследват главно политически цели“¹⁴⁾.

Резултатите в полза на водената умерена политика от София към САЩ са положителни. Износът към американския пазар се покачва 3 пъти – до 3 млн. долара през 1966 г. Наложеният от американците рестрикции върху българския износ са причина за недоразвиването на стабилни двустранни търговски отношения. Но това е в резултат и на качеството на предлаганите български стоки, което се оказва не достатъчно високо за изискванията на американския пазар въпреки непрестанното медийно внушение, че родното производство е най-добро и тези, които не го оценяват имат зловредни политически мотиви.

Положителната промяна в българо-американските отношения в края на 60-те години води до тяхното нормализиране, макар двете страни да запазват традиционните си взаимни подозрения. Но за това време българската външна политика прави голяма крачка напред в посока към установяване на нормални двустранни отношения, което, трябва да отбележим, става и с „благословията“ и разрешението на „братския Съветски съюз“. България започва да води много активна кампания за създаване на стабилни и трайни търговски отношения с американците, подтикната най-вече от икономическия интерес. Финансовите затруднения на Москва и добре прикритият икономически колапс на България през 60-те години налагат изпълнение на съветското „мирно съвместно съществуване“, на което САЩ, намирайки се в позицията на по-силния, откликва едва десетилетие по-късно. Но дори и при тези международни обстоятелства Вашингтон не доразвива близки икономически контакти с българите. Това те оставят на Иран – най-близкия съюзник на САЩ в Близкия изток, който през 1966 г. установява ползотворни връзки с „най-необлагодетелстваните“ съветски сателити Румъния, Унгария, Чехословакия и България.

Подемът на българо-иранската дружба

За разлика от САЩ Иран – силен застъпник на западните интереси в Близкия изток и отскоро водещ доста по-свободна външна политика, остава особено заинтригуван от икономическите контакти със социалистическите държави. Подновяването на добросъседските отношения между СССР и Иран,

започнало с подписването на споразумението за забрана за разполагане на чуждестранни ракетни бази на иранска земя, довежда Леонид Брежнев на посещение в Техеран през 1963 г. Подписани са редица споразумения за икономически, търговски и културен обмен. От доклад на българското Външно министерство става ясно, че в периода 1963 г. до 1970 г. обемът на търговията със СССР се увеличава 7 пъти, а делът на социалистическите държави във външната търговия на Иран нараства от 4% през 1965 г. до 18% през 1970 г.¹⁵⁾

Дадената „зелена светлина“ от Москва дава положителен тласък на българо-иранските отношения. България изпраща своя дипломатическа мисия в Иран, която през 1964 г. приема статута на посолство. През 1966 г. по покана на председателя на Президиума на Народното събрание Георги Трайков шахът посещава България, а година по-късно при посещението на Трайков в Техеран е подписана спогодба за българо-иранско културно сътрудничество. Същата година България приема правителствена делегация от Иран, която подписва търговска спогодба, спогодба за плащания, спогодба за икономическо сътрудничество, с която на Иран се отпуска кредит от 10 млн. долара, спогодба за създаване на смесен българо-ирански комитет за икономическо и научно-техническо сътрудничество¹⁶⁾.

На 26 ноември 1967 г. премиерът на Иран Амир Абас Ховейда посещава официално България, за да уговори параметрите на бъдещото българо-иранско сътрудничество и да постави основите на Българо-иранския комитет за икономическо и научно-техническо сътрудничество. Българската страна е представлявана от Пенчо Кубадински, Георги Трайков и Иван Гешов¹⁷⁾. На срещата Ховейда проявява интерес към всички отправени предложения за търговски обмен, който включва износ за Иран на българско месо и млечни продукти, машини, химически продукти и торове, ел. съоръжения, метали и продукти за строителството и минната индустрия. Уговорен е и вносът от Иран на суров петрол, смола, килими и висококачествена вълна.

Една от главните цели на спогодбата за икономическо сътрудничество, подписана на 9 февруари 1967 г., е да въведе България като основен партньор на Иран в изпълнението на поземлената реформа, като усвоява средства от отпуснатия заем в замяна на научно-техническа помощ. Договорът набелязва следните главни направления: „Техническа помощ при проучване и строителство на микробаражи в Иран за създаване на водни ресурси, задържане на дъждовни и течащи води за селскостопански нужди през сухите сезони, напоителни канали. Подобряване на растениевъдството, в т.ч. лозарството, отглеждане на неполивна пшеница и ечемик. Животновъдство. Растителна защита. Изграждане на големи селскостопански комплекси. Предоставяне на обучение“¹⁸⁾.

1969 г. носи обещаващо начало на полезното българо-иранско партньорство и това добре проличава от изявлението на новия ирански посланик: „Идвам

с голямото желание да работя за още по-голямото разширяване на отношенията¹⁹⁾. И в този дух още през лятото на 1969 г. Иран подготвя проектоспогодба за сътрудничество в областта на селското стопанство и предложение за създаване на смесено дружество за съвместна експлоатация на иранските горски ресурси²⁰⁾. Предложенията се придружават от покана за посещение на Иран от министъра на природните ресурси Насър Голесоркхи до проф. Мако Даков – министър на горите и горската промишленост. В посещението вземат участие специалистът по лесовъдство Христо Въчковски, Найден Тодоров – ген. директор на ДСО „Стара планина“, и Петко Нейков – ген. директор на ДСО „Целулоза и хартия“. Последва гостуване в Техеран в края на 1969 г. и на председателя на комисията по селското и горско стопанство при Народното събрание проф. Никола Палагачев като гост на иранското министерство на аграрната реформа²¹⁾.

Към 1969 г. сключените сделки между България и Иран възлизат на 12 млн. долара, като само износът на месо и млечни продукти е на стойност 2 700 000 долара. Проблемите в координацията между преговарящите условията на договорите партийни дейци и ангажираните по производство и доставка предприятия стават видни още на третото заседание на смесения българо-ирански комитет, проведено през пролетта на 1969 г. За това свидетелства заключението на „Доклад по изпълнението на поставените задачи“: „Листите, които си размениха двете делегации, си остават лист хартия. Вписани са много стоки, предлагани са на нашите вносни предприятия, но не се реагира. Това дразни Министерството на икономиката и не е изключено да спрат за нас издаването на вносни решения“²²⁾.

Междувременно през 1969 г. стокообменът с Иран се увеличава и поръчките на български стоки нарастват. Равносметката в края на 1970 г. показва, че планираният износ е изпълнен едва на 30% и възлиза на 7,413 млн. долара. За сравнение, стокообменът на Иран с Чехословакия за същата година възлиза на 26 140 000 долара, с Унгария – 25 903 000 долара, и с Румъния – 20 950 000 долара. Докладът на посланик Христо Здравчев през април 1971 г. красноречиво говори за провала на българската страна да се справи с това предизвикателство: „Всички предприятия, освен „Електроимпекс“, не успяха да си изпълнят плана. През годината не се достави нито една инструментална машина стругове, не доставихме и месо. Макар че съществуваха условия на иранския пазар за тези доставки. Увеличените доставки през 1969 г. показаха много сериозни трудности за нашите предприятия, за които трябваше да се вземат мерки за една разширена програма през следващата година. Но това предприятията не направиха. Така, трябваше да се организира транспортът по-добре. Да се подобри опаковката на някои стоки, предвид трудния транспорт и изискванията на иранския пазар. Да се ликвидират някои рекламации, възникнали предната година.

Да се подобрят сроковете на доставка. Всички тези недостатъци намалиха ентусиазма у иранските купувачи през 1970 г. и се отразиха сериозно на общия обем на стокообмена²³⁾. Междувременно предвиденият стокообмен за 1971 г. е на стойност 25 млн. долара, като износът от България възлиза на 13,5 млн. долара.

Процесът на разведряване донася на България възможности за развитие на културните и икономическите отношения със страни от Западния блок. Освен безспорните икономически ползи българо-иранското сътрудничество оказва и дълбок социален ефект върху населението и до ден-днешен много българи помнят приятното усещане от вкуса на доскоро „забранените контакти“ с капиталистически Иран, като служители на предприятия, спортисти, участвали в ирански спортни събития, или културни дейци, получили възможност да посетят Иран. В политико-идеологическо отношение Народна Република България и Иран никога не постигат резултат, тъй като и двете страни поставят разбирателството и общите интереси пред идеологическите си предразсъдъци и политически различия. През май 1971 г. премиерът Амир Абас Ховейда²⁴⁾ е отличен с най-високото отличие – орден „Стара планина“, за особени заслуги за сближаването между двете страни, а български управленци от най-висше ниво получават покана за честването на 2500-ата годишнина на иранската монархия.

NOTES / БЕЛЕЖКИ

1. Department of State Archives, Central Files, POL23-8 BUL. Confidential. Memorandum of Conversation, 17.02.1965 <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v17/d30>
2. Hoffmann, Erik, “Soviet Foreign Policy 1917 – 1991 Classic and Contemporary Issues”, Transaction Publishers 2009, p.103.
3. Chubin, Shahram and Zabih, Seper, The foreign relations of Iran: a developing state in a zone of great-power conflict, California 1974, p.106.
4. ДАД, Ф1477, оп.5, а.е.86
5. Blake, Kristen, US-Soviet Confrontation in Iran, 1945 – 1962, University Press of America Inc., 2009, p.138.
6. Department of State Archives, Davis, Nathaniel, Legation of USA in Sofia, Central Files POL BUL-US. Limited Official Use, Memorandum of Conversation, 8.10.1965 <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v17/d31>
7. Пак там
8. ЦПА, Ф1, оп.6.а.е. 6192, л.74 – 75 <http://politburo.archives.bg/bg/2013-04-24-11-12-48/dokumenti/1960-1969/1343---82--17--1966->
9. ЦПА, Ф1, оп.6.а.е. 6192, л.67 <http://politburo.archives.bg/bg/2013-04-24-11-12-48/dokumenti/1960-1969/1343---82--17--1966->

10. ЦПА, Ф1, оп.6.а.е. 6192, л.79 <http://politburo.archives.bg/bg/2013-04-24-11-12-48/dokumenti/1960-1969/1343---82--17--1966->
11. ЦПА, Ф16, оп.6.а.е. 6444 <http://politburo.archives.bg/bg/2013-04-24-11-12-48/dokumenti/1960-1969/1322---333--22--1966->
12. ЦПА, Ф1, оп.6.а.е. 6655, сс. 3-8 <http://politburo.archives.bg/bg/2013-04-24-11-12-48/dokumenti/1960-1969/1314---156--13--1967->
13. ЦПА, Ф1, оп.6.а.е. 6655, л.11 <http://politburo.archives.bg/bg/2013-04-24-11-12-48/dokumenti/1960-1969/1314---156--13--1967->
14. ЦПА, Ф1, оп.6.а.е. 6655, л.10 <http://politburo.archives.bg/bg/2013-04-24-11-12-48/dokumenti/1960-1969/1314---156--13--1967->
15. ДАД, Ф1477, оп.27, а.е.1291, с.6.
16. ДАД, Ф1477, оп.27, а.е.1291, сс.173 – 174.
17. ДАД, Ф1477, оп.25, а.е.1066.
18. ЦДА, Ф1477, оп.25, а.е.1069, сс.10 – 13.
19. ДАД, Ф1477, оп.25, а.е.1061, 6.01.1969 г.
20. ДАД, Ф1477, оп.25, а.е.1063, сс.1 – 2.
21. ДАД, Ф1477, оп.1477, оп.25, а.е.1055
22. ДАД, Ф1477, оп.1477, оп.25, а.е.1055, сс.11 – 13.
23. ДАД, Ф1477, оп.1477, оп.27, а.е.1291, с.107.

24. Ховейда е най-дълго заемалият поста на министър-председател на Иран – от 1965 г. до 1977 г. Като възпитаник на френската Сорбона, където защитава докторат по история, той прекарва първите 16 години от кариерата си като дипломат в посолствата на Иран в Париж, Западна Германия, Швейцария и Турция. През 1958 г. Ховейда става член на борда на Иранската национална петролна компания (ИНПК) до 1965 г., когато е посочен за министър на финансите в кабинета на Хасан-Али Мансур.

Кратката вътрешнополитическа криза в Иран в началото на 60-те години принуждава шах Мохаммад Реза Пахлави да въведе в страната пакет от социално-икономически реформи, известен като „Бялата революция“, за да овладее развихрилите се антиправителствени настроения, подклаждани от протестите на комунистическата партия „Туде“ и публичните прояви на аятолах Хомейни. За тази цел шахът избира тясното сътрудничество с членовете на „Прогресивния кръг“ – малка група от високообразовани в западни университети технократи, чийто лидер Хасан-Али Мансур през 1964 г. е назначен за министър-председател. Ховейда е приятел на Мансур от детските си години и негов заместник в „Прогресивния кръг“. Затова и мястото му сред елита на създадената под патронажа на шаха партия „Нов Иран“ не е случайно.

На 21 януари 1965 г. Мансур е прострелян смъртоносно от активист на радикалната ислямистка групировка „Фадеян-и ислам“ и шахът посочва Амир Абас Ховейда като негов наследник на премиерския пост. По време

на Ислямската революция Хомейни отказва да напусне Иран и е заловен и съден от специално създадения от Хомейни трибунал. Смъртната присъда е произнесена на 7 април 1979 г. и изпълнена в същия ден.

THE DÉTENTE TRIANGLE – AMERICA, BULGARIA AND IRAN IN THE 1960S

Abstract. In the first half of the 1960s the Cold War confrontation entered into a new phase of arms races and uncontrollable ideological and psychological warfare that created obstacles for normal political, economic, and cultural cooperation between the two sides of the “Iron Curtain”. However, in the second half of the decade, international relations improved significantly and foretold the onset of the Détente era. This process had a direct impact on Bulgarian foreign policy and made possible the resumption of the US – Bulgarian relations. The Bulgarian foreign policy made a giant step toward the establishment of friendly bilateral relations, which, it must be added, was achievable with the blessing of and permission from the Soviet Union. Bulgaria carried out an active campaign to create stable and lasting trade relations with America. The financial difficulties of Moscow and the well-hidden economic collapse of Bulgaria in the 1960s sparked the Soviet pursuit of “peaceful coexistence”, to which Washington, being in a better position, responded only a decade later. Yet even under these international circumstances the US did not build closer economic ties with Bulgaria. That initiative was left to Iran, the closest US ally in the Middle East, which in 1966 established fruitful economic relations with the “most unfavored” Soviet satellites – Romania, Hungary, Czechoslovakia, and Bulgaria.

✉ **Dr. Veselina Uzunova**

Institute for Historical Studies

Bulgarian Academy of Sciences

52, Shipchenski Prohod Blvd., bl. 17

1113 Sofia, Bulgaria

E-mail: vesselinauzunova@gmail.com